

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Sonda do emancipačních snah 19. století

**Research into the 19th century emancipation
effords**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Doc. ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor:

Kašparová Kateřina

Praha 2019

Poděkování

Mé poděkování patří paní doc. ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

Prohlášení o původnosti:

Prohlášení o původnosti: Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem "Sonda do emancipačních snah 19. století" napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 30.4.2019

Kateřina Kašparová

Podpis: _____

Anotace:

Práce se primárně zabývá emancipačními snahami v českých zemích v 19. století. Tyto snahy jsou zasazeny do celkového obrazu 19. věku z politického a kulturního hlediska. Zvláštní důraz je kladen na spolkovou činnost a následně je vyzdvížena osobnost Karolíny Světlé jako iniciátorky emancipačních snah v druhé polovině zmiňovaného století.

Annotation:

The study is primarily concerned with emancipation efforts in the Czech lands in the 19th century. These efforts are put in context of the overall picture of the 19th century from the political and cultural perspective. Particular emphasis has been placed on activities of small associations and subsequently it accentuates the personality of Karolína Světlá as the initiator of the emancipation efforts in the second half of the 19th century.

Klíčová slova:

19. století - emancipace žen - ženské spolky - Karolína Světlá

Keywords:

19th century - emancipation of women - women's associations - Karolína Světlá

Obsah

Úvod.....	7
1. Průmyslová revoluce.....	9
1.1 Průmyslová revoluce v českých zemích.....	9
1.2 Změny ve společnosti.....	11
1.3 Politická situace v 19. století.....	12
1.4 Sekularizace společnosti.....	18
1.5 Český literární život a spolková činnost.....	24
2. Emancipační snahy v 19. století.....	29
2.1 Spolek sv. Ludmily.....	32
2.2 Americký klub dam.....	34
2.3 Minerva.....	36
2.4 Ženský výrobní spolek.....	37
2.5 Emancipační úspěchy.....	38
3. Karolína Světlá.....	40
3.1 Frantína.....	46
Závěr.....	48
Seznam pramenů, odborné literatury a ostatních zdrojů.....	51
Summary.....	55

Seznam zkratek

s.	stránka
tzv.	takzvaný
např.	například
sv.	svatý
aj.	a jiné

Úvod

Jako téma mé bakalářské práce jsem si zvolila 19. století a emancipační snahy českých žen v čele s Karolínou Světlou. Karolína Světlá patřila k jedněm nejvýznamnějším českým ženám 2. poloviny 19. století. Svou usilovnou prací přispívala k emancipaci žen a k rozvoji vlastenectví v rámci českého národa. Její životní dílo by se dalo rozdělit na dvě části. Na část literární a na část spolkovou. V obou dvou případech zasahovala svými myšlenkami a svým snažením široké vrstvy veřejnosti.

Práce má tři části. V první části této bakalářské práce se chci zabývat celkově 19. stoletím, protože je to období rozsáhlých změn průmyslových, ekonomických a sociálních. 19. století přebudovalo svět od základu. A v těchto změnách Karolína Světlá s neutuchajícím úsilím bojovala o určení ženina místa v lepším budoucím světě.

To jsem se snažila rozebrat ve druhé části, ve které zmiňuji některé emancipační ženské spolky. Nebylo mým záměrem zabývat se všemi ženskými spolky a jejich hierarchií. Chtěla jsem vyzdvihnout jen nejdůležitější spolky, které se nejvíce zasadily o emancipaci. Některé ženy vzájemně spolupracovaly napříč spolky a navzájem se ovlivňovaly. Jako stěžejní v tomto považuji Americký klub dam, který pod ochranou Vojty Náprstka vzdělával ženy a umožňoval těmto vzdělaným emancipovaným ženám se vzájemně poznávat a obohacovat se. Na založení tohoto spolku se velkou měrou podílela i Karolína Světlá.

Třetí část práce se věnuje životu Karolíny Světlé se zaměřením na poznání složité osobnosti této ženy.

Cílem mé bakalářské práce bylo analyzovat změny 19. století v kontextu s emancipačními snahami na základě odborné a pramenné literatury.

Toto téma je v posledních letech často zpracováváno prostřednictvím genderových studií. Řada autorů, příkladně

Lenderová, Bahenská, Neudorflová, Malínská se právě 19. stoletím intenzivně zabývá. Díky tomu jsem si vytvořila ucelený obraz o pozici ženy ve společnosti napříč 19. stoletím.

1. Průmyslová revoluce

Devatenácté století je všeobecně nazýváno stoletím páry. Je to období obrovského rozvoje výroby, nastává období tzv. industrializace. V tomto procesu začala tovární výroba postupně vytlačovat výrobu řemeslnou. Strojová výroba, nové technologie a také nová organizace práce zvyšovaly produktivitu průmyslu a také zlevňovaly výrobky. Od počátku 19. století postupně hromadná výroba a hromadná spotřeba nastoupily na místo výroby jednotlivých řemeslnických kusů. Průmyslová výroba změnila během 19. století tvář celé společnosti a proměnila ji ve společnost industriální.

Proces industrializace, neboli průmyslová revoluce, začal již v šedesátých až osmdesátých letech 18. století v Anglii nejprve v textilním průmyslu.

Tomu odpovídá i to, že prvním pracovním strojem byl ruční spřádací stroj „Jenny“ vyvinutý v Anglii v letech 1764-1777. Po něm následovaly další mechanické stavy.¹

1.1 Průmyslová revoluce v českých zemích

Proces industrializace zde začal počátkem 19. století a ve třicátých a čtyřicátých letech se rychle rozvíjel. Po celou první polovinu 19. století si ale jednotlivá řemeslná výroba udržovala rozhodující postavení ve většině odvětví. Průmyslová revoluce v našich zemích byla dovršena postupně až ve třetí čtvrtině 19. století.

Základem industrializace byly dva materiály, a to uhlí a železo. Železo se stalo základním materiálem pro výrobu parních strojů, později také ostatních pracovních strojů. Bylo

¹ RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2011. s.120nn.

rovněž velmi důležité při budování železniční dopravy, začalo se stále více uplatňovat také ve stavebnictví. V roce 1829 byly uvedeny do provozu Vítkovické železářny. Tam byla posléze uvedena do provozu vysoká pec vytápěná koksem (1836). Toto bylo usnadněno rozvojem těžby uhlí v českých zemích. Během třicátých a čtyřicátých let 19. století došlo k velkému vzestupu těžby uhlí.

Díky zásobám uhlí se nejrychleji rozvíjela těžba uhlí na Ostravsku, která do roku 1848 vzrostla pětadvacetkrát.²

Nové možnosti pro průmysl přinesl vynález parního stroje. První parní stroj byl sestaven již roku 1705, ale teprve dvojčinný parní stroj Angličana Jamese Watta z let 1769 - 1784 se stal univerzálním motorem průmyslu 19. století. Byl připojen na pracovní stroje transmisí (zařízením na převod hnací síly) a průmyslová výroba se tak osvobodila od závislosti na přírodních zdrojích energie.

Růst hromadné tovární výroby kladl stále větší nároky na přepravu surovin, zboží, potravin a také osob. Zároveň byla pocítována nutnost a také potřeba rychlejší výměny informací. Formanské povozy, které toto všechno doposud zajišťovaly, už těmto nárokům nevyhovovaly. Na jejich místo nastoupila železnice, nejprve koněspřežky, později, s vývojem parního stroje, pak parní lokomotiva.

Kolem roku 1825 byla postavena první parní železnice v Anglii. Téhož roku byla také uvedena do provozu. Do poloviny čtyřicátých let 19. století bylo v Evropě položeno téměř 40 tisíc kilometrů železnic. Železnice se tak stala páteří evropského obchodu a činitelem, který pomáhal zvyšovat náskok Evropy před ostatním světem. Současně se železnicí byla budována i kvalitnější dopravní síť silnic.³

²RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2011.

³Tamtéž.

V roce 1832 byla vybudována první koněspřežná železnice na evropském kontinentě. Spojovala České Budějovice s Lincem. Parní lokomotivy se začaly používat nedlouho poté a to roku 1836, když byla spojena Vídeň s železárnami a doly na severní Moravě. První vlak dorazil do Prahy roku 1845. Společně se železnicí byla budována i síť telegrafních linek.⁴

1.2 Změny ve společnosti

Ruku v ruce se změnami v hospodářství se postupně mění i sociální složení společnosti, politická situace a v neposlední řadě také kultura. Období první poloviny 19. století všeobecně nazýváme procesem národního obrození.

V celé Evropě se v první polovině 19. století začaly formovat novodobé národy. Tento proces souvisel s uvolňováním tradičních vazeb stavovské společnosti a nástupem občanských principů soužití lidí, s postupným zvětšováním vzájemně provázaných celků (států či zemí) a také s rozvojem informačních sítí. Lidé se začínají cítit součástí vyšších celků, než byla pouze obec nebo stav. Začali si uvědomovat také svou příslušnost k národu.

Tento proces probíhal v celé Evropě a zasáhl i habsburskou monarchii, jejíž součástí byly i české země.

Základním znakem národa se stal jeho jazyk. Zájem o něho se stal základem českého národního obrození. Následoval rozvoj české kultury - literatury, výtvarného umění, hudby, divadla, rozvoj české vědy, tisku. Rozvíjel se také český společenský život. Rostl rovněž zájem o lidovou kulturu. Literáti a vědci chodili po českém venkově, navštěvovali venkovské chalupy. Zapisovali lidovou poezii, pohádky, pověsti, lidové zvyky. Výsledky jejich tehdejší práce jsou i pro dnešní etnografy cenným pramenem.

⁴[PETR ČORNEJ .. [ET AL.]. *Dějiny zemí Koruny české*. 4. vyd. Praha: Paseka, 1997. s. 75.

1.3 Politická situace v 19. století

Celý tento proces uvědomování si národní identity, rozvoje společnosti pak vyvrcholily revolučním rokem 1848, který otrásl celou tehdejší Evropou.

Během čtyřicátých let 19. století narůstala v habsburské monarchii nespokojenost s poměry. Sílící měšťanstvo se začínalo domáhat podílu na politické moci, část aristokracie usilovala o posílení práv zemských sněmů, poddaní na venkově se toužili zbavit přežitě závislosti na feudální vrchnosti (poddanství), námezdní pracující (vznikající dělnická třída) měli zájem o zlepšení svého sociálního postavení a v neposlední řadě zde patří sílící národní hnutí.

Všechny problémy v habsburských zemích pak na prahu roku 1848 umocnila hospodářská krize a opakované neúrody od poloviny čtyřicátých let 19. století. Na počátku roku 1848 byla již situace kritická a strnulý režim absolutistické monarchie v čele s neschopným panovníkem nebyl schopen reformem.

Stejnou krizí procházelo mnoho evropských zemí. Na začátku roku 1848 vypuklo povstání v království obojí Sicílie. Revoluční hnutí se únoru přelilo do Paříže. V březnu následovala především německá města. Revoluční vlna se postupně dostala do Mnichova, Vídně, Budapešti a Poznani. Nebyl ušetřen ani Madrid. V dubnu následovaly protesty v Londýně a revoluční vlna se šířila dál do dalších zemí. Hlavním cílem revoluce 1848 byla změna politických poměrů, odstranění pozůstatků feudalismu, který bránil kapitalismu a liberalismu.

V českých zemích vyvrcholila revoluce během léta 1848 a skončila její porážkou. Přes tuto porážku přinesla i některé kladné výsledky. Patří mezi ně např. zrušení všech feudálních povinností (zrušení roboty). Bylo vyhlášeno císařským patentem

7. září 1848 za výkup. Tento patent byl vyhlášen a schválen Ústavodárným říšským sněmem, který začal svá jednání 22. července 1848.

Od poloviny října 1848 sídlí panovnický dvůr v Olomouci. 22. listopadu 1848 se sešel v Kroměříži říšský sněm, aby zde pokračoval v jednání. Císař Ferdinand I. abdikoval ve prospěch svého mladého synovce Františka Josefa I. Mladý císař sice sliboval ve svém nástupním projevu zachování ústavního základu své vlády, občanské svobody a národní rovnoprávnost, ale to vše se mělo ukázat jako pouhé sliby.

Zatímco poslanci parlamentu v Kroměříži diskutovali o ústavě, o občanských a národních právech, volebním právu a rozsahu politické moci panovníka a parlamentu, připravoval dvůr protiútok. 7. března 1849 byl císařským nařízením rozpuštěn kroměřížský sněm a byla vyhlášena oktrojovaná ústava. Ta soustředila veškerou moc do rukou panovníka a umožňovala volit do říšské rady a poradního sboru panovníka jen bohatším občanům. Tato ústava existovala do roku 1851 a nikdy nevstoupila zcela v platnost. Zrušena byla 31. prosince 1851 Silvestrovskými patenty. S Františkem Josefem I. nastoupila vláda neoabsolutismu. Byly vydány i zákony, které podstatně omezovaly svobodu spolčování i svobodu tisku.⁵

Toto období v českých dějinách je nazýváno obdobím Bachova absolutismu podle nového ministra vnitra. Bach se snažil obnovit absolutistický způsob řízení monarchie. Opíral se přitom o početnou armádu, o uniformovanou i tajnou policii a také o nově zřízené četnictvo.

Přesto nebyl návrat ke starým pořádkům už zcela možný. Stát sice odebral měšťanstvu podíl na politické moci, ale současně uvolnil možnosti pro podnikání a ve státní ekonomické politice se začal uplatňovat liberalismus. Také zrušení poddanství změnilo postupně tvář venkova od základu. Ani úsilí

⁵WINTER, Eduard. *Revolution, Neoabsolutismus und Liberalismus in der Donau-monarchie*. Wien: Europa Verlag, 1969.

o vytvoření ústavních poměrů na základě občanské společnosti nebylo porážkou revoluce potlačeno. Revoluce navíc vyhovovala řadě politiků z měšťanského prostředí, kteří v následujících desetiletích formovali českou politiku. Poddaní se změnili v občany.

Politické okresy se staly základní jednotkou státní správy, kterým byly podřízeny městské a venkovské obce. Okresy řídily místodržitelské nebo krajské vlády, které byly podřízené zemskému sněmu. V březnu roku 1850 zřídila ministerská rada obchodní a živnostenské komory. Ty pak pořádaly průmyslové výstavy, poskytovaly rady a posudky v průmyslovém podnikání, sbíraly statistické údaje o podnikání, o hospodářském vývoji v Rakousku a zřizovaly odborné školy. Tím, že bylo zavedeno jednotné celní rakouské pásmo a v roce 1859 uzákoněn živnostenský řád, který zaváděl úplnou svobodu podnikání, se začalo toto více rozvíjet.⁶

Díky těmto opatřením se začal rychleji rozvíjet domácí trh. Byl usnadněn vývoz zboží do zahraničí a v podnikání se uplatnily nové technické prostředky (zejména na železnici a při telegrafních a poštovních službách).

Politický vliv habsburské monarchie jako evropské mocnosti začal v padesátých letech 19. století postupně slábnout. V té době se monarchie dostala do sporu s Francií a Anglií kvůli Rakouskem obsazeným podunajským knížectvím Valašsku a Moldavsku, které musela opustit. Habsburská monarchie se dostávala do izolace.

Poměrům v Evropě začala diktovat Francie. Ta podnítila válku piemontsko - sardinského království proti habsburské monarchii v dubnu 1859. Tato válka byla součástí procesu sjednocení Itálie. Válka na severu Itálie měla pro Rakousko katastrofální důsledky.

⁶EFMERTOVÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998.

Dějiny českých zemí. s. 4.

Francouzské a piemontské ozbrojené síly zahnalý Rakušany zpátky do Lombardie a postupně je porazily u Magenty (4. června 1859) a u Solferina a San Martina (oba střety z 24. června 1859). Po osobních zkušenostech z těchto krvavých střetů se švýcarský lékař Jean Henri Dunant přičinil o založení Červeného kříže na Ženevské konferenci v roce 1864.⁷

V důsledku této katastrofální vojenské porážky byla nutná vnitřní přestavba habsburské monarchie.

Odpovědí na vojenskou porážku byly politické reformy. 15. července 1859 vydal císař František Josef I. Laxenburský manifest, ve kterém ohlašoval uzavření míru a zároveň v něm informoval poddané, především opozici z řad vídeňských liberálů a finančníků o tom, že bude prostřednictvím reformy přispívat k blahobytu svých národů. Konzervativní šlechta z hlavních královských zemí, tedy ze zemí koruny české a uherské, také neschvalovala Bachův systém neoabsolutistického centralismu.⁸

Císař propustil několik neoblíbených státních úředníků v čele s Alexandrem Bachem. Po jednání říšské rady pak vydal 20. října 1860 základní zákon říše, tzv. Říjnový diplom.

V něm se zřekl absolutismu, avšak nejasnou formulací zastínil představy o uspořádání státu. K provedení Říjnového diplomu byl vybrán právník Anton Schmerling. Tento ministr spravedlnosti tímto získal titul státního ministra. V roce 1861 velkým podílem se zasloužil o vydání únorové ústavy.⁹

Spokojenost s touto únorovou ústavou nebyla velká. Nevyřešila totiž vztah výkonné, soudní a zákonodárné moci. Nezmiňovala se o základních občanských právech. Národní politika režimu vycházela vstříc německo - rakouskému

⁷RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2011.s.185

⁸RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 216 - 217.

⁹EFMERTOVÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998.

Dějiny českých zemí. s. 4.

měšťanstvu, jež ostatní národy spojené v habsburské říši přehlíželo.

Podle národnostního zákona měly být všechny etnické skupiny v říši rovnoprávné, včetně práva na vlastní jazyk a kulturu. Ale příslušníci neněmeckého etnika, kteří chtěli získat místo ve státní správě nebo studovat na vysokých školách museli mluvit německy.¹⁰

V důsledku únorové ústavy z roku 1860 čeští politici v čele se zetěm Františka Palackého Františkem Ladislavem Riegrem formulovali v Národních listech nový český program. Ten měl zabezpečit národní rovnoprávnost, autonomní samosprávu a základní občanská práva. Říšská rada doplnila ústavu o některá občanská práva (např. o domovské právo, příslušnost občana k určité obci, zakládající nárok na pobyt a chudinská zaopatření a osobní svobodu) a další zákony (o tisku, obecním zastupitelství).

Sněmovna však české požadavky zamítla. Političtí zástupci českého etnika se rozhodli zasedání říšské rady v roce 1863 bojkotovat. Tím, že se následující rok přidali k bojkotu také moravští poslanci, vstoupila česká politická reprezentace do pasivní rezistence.¹¹

Česká politika se v té době začíná postupně zásadně diferencovat a vyhraňovat. Vznikají dva zásadní politické proudy. Proud liberálně konzervativních staročechů představovaným především Františkem Palackým, Františkem Ladislavem Riegrem a radikálně demokratický proud mladočechů zastupovaný bratry Gregrovými a Karlem Sladkovským. Jak staročechi, tak mladočechi byli pod velmi silným tlakem okolností. O nějaké politické kultuře se nedá mluvit, a i když

¹⁰RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 219.

¹¹EFMERTOVÁ, Marcela C. *České země v letech 1848–1918*. Praha: Libri, 1998. Dějiny českých zemí. s. 5.

svými názory rozdělovali společnost, přispívali k vytříbení názorů české politické reprezentace.¹²

Významně do dějin českého národa zasáhla prusko - rakouská válka v roce 1866. V roce 1862 nastoupil v Německu do funkce pruského ministerského předsedy Otto Bismarck. Jeho politika od samého počátku směřovala k jednotě německých zemí. Do té doby měli v německých zemích převahu Habsburkové. Tu jim zajišťoval titul římskoněmeckých císařů.

Po revoluci v roce 1848 však začaly sílit hlasy po sjednocení Německa bez Habsburků. Bismarck si svou obratnou politikou zajistil neutralitu Francie i Ruska, spojenectví s Itálií.

Pak zosnoval válku, která měla Rakousko vyhnat z Německa a byla součástí procesu sjednocení Německa.

V Čechách se bojovalo od června 1866. Už první boje, které probíhaly v Pojizeří a v severovýchodních Čechách, prokázaly jasnou převahu pruských zbraní.

Hlavní bitvu svedla Benedekova armáda, tvořená převážně českými pluky, u Sadové poblíž Hradce Králové 3. července 1866, kde Rakousko zakusilo katastrofální porážku.

V červenci 1866 uzavřelo Rakousko-Uhersko příměří v Mikulově a následně 23. srpna v Praze mír. Otto von Bismarck přesvědčil krále Viléma, aby Rakousko nepostihoval. Prusové se spokojili s tím, že se Rakousko zřeklo sjednocujících snah v Německu, postoupilo Benátsko Itálii a Prusko získalo Holštýnsko.¹³

Nejvíce útrap přinesla tato válka především českým zemím. Pruská vojska při svém pobytu v Čechách drancovala jejich území. Mezi civilní obyvatelstvo dokonce zavlekla ničivou epidemii cholery, na kterou zemřelo mnoho obyvatel. Největší zklamání však celé české společnosti přinesla rakouská státní

¹²[PETR ČORNEJ .. [ET AL.]. *Dějiny zemí Koruny české*. 4. vyd. Praha: Paseka, 1997. s. 99.

¹³[PETR ČORNEJ .. [ET AL.]. *Dějiny zemí Koruny české*. 4. vyd. Praha: Paseka, 1997. s. 101.

politika. Ta nejenže ponechala hlavní tíži na odstranění válečných škod na samotném českém obyvatelstvu, ale navíc nedokázala vůbec ocenit jeho loajální chování během prusko - rakouské války. Naopak slíbila Maďarům, kteří za Rakousko bojovali jen velmi chabě, a někde dokonce i po boku Prusů, uspokojení jejich požadavků. Bylo to vyjádřeno v prosincové ústavě v roce 1867, která vyhlásila rakousko - uherské vyrovnání. Rakouskou říši tak tvořily dva zcela rovnoprávné celky - Rakousko (Předlitavsko) a Uhersko (Zalitavsko). Oba celky spojovala pouze osoba císaře, armáda, zahraniční politika a finance.

Všechny tyto události vytvořily základ pro budoucí katastrofu. Prusko vytvořilo svůj severoněmecký spolek, kde se stalo hegemone. Tím se otevřela cesta k jeho sjednocení do jednotného německého státu a zároveň i cesta k Velké válce (1. světové válce).

Kde Prusko rozšířilo svůj vliv, tam ho Rakousko ztratilo. Zároveň ztrácí i postavení z mezinárodního postavení.¹⁴

1.4 Sekularizace společnosti

Období 19. století není jen stoletím velkého technického pokroku, radikálních změn ve společnosti, nástupu feministického hnutí, ale také dobou, kdy začíná postupná sekularizace společnosti.

Slovo sekularizace pochází z latinských slov saeculum - tento věk a saecularis - světský. Což znamená zesvětštění tj. omezení vlivu náboženství. Sekularizace je důsledkem modernizace a racionalizace společnosti.

¹⁴[PETR ČORNEJ .. [ET AL.]. *Dějiny země Koruny české*. 4. vyd. Praha: Paseka, 1997. s. 101.

Proces sekularizace má svůj počátek vlastně již v antice, kde už najdeme znaky této tendence, nejvíce pak pokračuje zejména v období renesance, kdy je kladen důraz na humanismus, čili víra ve schopnosti člověka samého. V průběhu 19. století se pak krystalizuje spíše širší pojetí slova sekularizace a jde zde vlastně o vyvazování jednotlivých sfér lidské činnosti, kultury i organizačních forem z vazby na církve.

Hovoří se o řadě zásadních změn ve vztahu církví a státu, ale také i s postavením náboženství v životě jednotlivce i celé tehdejší společnosti. Za největší změny můžeme považovat tyto skutečnosti:

Státní moc v této době přebírá iniciativu a zatlačuje církve do podřízené role. Tento vývoj je provázen částečnou tolerancí jinověrců. V 19. století sekularizace způsobila postupné zrovnoprávnění menšinových náboženství.¹⁵

Tato tolerance však ještě dlouho neznamenal úplnou rovnoprávnost, ale spíše jen trpění jiných náboženství a stále ještě přetrvávala jejich určitá diskriminace.

19. století zatlačuje náboženství z veřejné sféry do sféry soukromé. Ve vzájemném zápase nakonec náboženství ustupuje. Politická moc se diferencovala jako konfesijně neutrální a zároveň proklamovala náboženskou rovnoprávnost. Tím náboženství přestává, tak jak tomu bylo dříve, prostupovat všemi politickými a sociálními skupinami.¹⁶

V 19. století však nešlo o boj proti náboženství jako takovému. Nešlo o snahu nastolit ateismus. Obyvatelé evropských zemí a českých pochopitelně také uznávali

¹⁵FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ a Jiří MALÍŘ (eds.). *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 12.

¹⁶FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ a Jiří MALÍŘ (eds.). *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 13.

náboženství, většinou, až na velmi malé výjimky, byli věřícími lidmi.

Všechna sekularizační opatření byla namířena v první řadě proti církvi a její moci a proti jejím vlivu na stát i veřejný život obyvatel. Nebyla však namířena proti víře jako takové.¹⁷

Jistým mezníkem české společnosti byl toleranční patent Josefa II. z roku 1781. Tento patent menšinová náboženství nezrovnoprávňoval s církví katolickou, ale v podstatě je začal oficiálně trpět, a to jen některá. Tento vcelku příznivý vývoj byl pak přerušen porážkou revoluce v letech 1848-1849 a nastolením bachovského absolutismu. Ten se opíral o podporu římskokatolické církve. Vysoká církevní hierarchie se snažila získat větší vliv na chod habsburské monarchie. Tyto snahy se projevíly na vídeňském shromáždění rakouských biskupů, které se konalo v roce 1848. Mezi mluvčími byl například kardinál Bedřich Schwarzenberg a biskup Joseph Othmar Rausher. V dubnu 1850 byla zrušená Josefínská nařízení, která omezovala působnost katolické církve a nadřazovala nad ní státní správu. Přímá jednání s papežskou kurií týkající se uspořádání církevních poměrů byla zahájena na počátku roku 1855.

Dne 18. 8. 1855 byl vládou ve Vídni a papežským stolcem uzavřen konkordát. Tento dokument upravoval vzájemné vztahy mezi státem a církví a potvrzoval volnost styku mezi klérem a papežskou kurií, který nebude kontrolován státem. Touto smlouvou získala zpět katolická církev své postavení v rámci monarchie a vliv na životy občanů.¹⁸

V důsledku neuspokojených revolučních snah došlo k rozchodu českého národa s římskokatolickou církví. Lidem se začala jevit jako protičeská, protiliberální a protimoderní.

¹⁷FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ a Jiří MALÍŘ (eds.). *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 15.

¹⁸BĚLINA, Pavel. *Kronika Českých zemí*. 3. vyd. Praha: Fortuna Libri, c2008. Edice deníku Lidové noviny.s. 494.

Tehdejší politická reprezentace a lid se začíná obracet k projevům lidových sympatií k husitské tradici. Pořádaly se tábory lidu, začínají vznikat první Husovy pomníky, objevují se první pojmenování ulic Husovým jménem.

Roku 1889 proběhl český zemský sněm, kde poslanci za mladočeskou stranu navrhli zařadit Mistra Jana Husa mezi významné osobnosti, které měly být uvedené na památních deskách budovy Národního muzea. Většina staročechů české šlechty tento požadavek ovšem odmítla. Staročeši neodmítali vzdát památku Mistru Janu Husovi z ideových důvodů, ale především z politických důvodů. Brali zřetel na své spojence z řad české katolické šlechty a katolického duchovenstva. Mladočeši se rozhodli reagovat na tento negativní postoj tím, že nechají postavit Husův pomník v centru Prahy.¹⁹

Přes vnitřní rozpory osobní rázu byla většina národa formálně katolická. I přes to, že se postavení povolených křesťanských církví zlepšilo, neexistovaly společenské podmínky pro rozsáhlejší přestupy z katolické církve do církví ostatních. Kvůli spojenectví trůnu a oltáře zůstala katolická církev až do 20. století prakticky jedinou protežovanou církví státem.²⁰

Nabízí se zde otázka, jak je možné, že navenek tak konzervativní a katolický stát, jakým Rakousko-Uhersko bezesporu bylo, dospělo v sekularizaci státu podobně daleko jako revoluční Francie.

Rakouská monarchie se staletí vyvíjela jako katolická země, ale na rozdíl od ostatních států, které patřily buď nábožensky nebo ekonomicky do stejné kulturní části Evropy, byla monarchie velmi různorodá. Rozdíly byly převážně mezi východem a západem tj. například mezi Haličem a rakouskými

¹⁹GALANDAUER, Jan. *6.7.1915 - pomník Mistra Jana Husa: český symbol ze žuly a bronzu*. Praha: Havran, 2008.

²⁰NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Praha: Scriptorium, 2010. s. 287.

zeměmi a mezi severem a jihem. V 19. století začíná tato multikonfesijnost hrát významnější roli. S tím, jak se prosazují nové myšlenky, zvláště pak občanské svobody, se začínají objevovat požadavky na zrovnoprávnění konfesí. A pouze díky okázalému katolictví vládnoucího roku Habsburků celé soustátí vyvolávalo dojem konfesijního katolického státu.²¹

Dalším problémem bylo to, že monarchie byla nejen multikonfesionální, ale díky národnostnímu složení obyvatelstva také multinacionální. Na rozdíl od Poláků, kteří se v tomto procesu více identifikují s katolickou církví, v Čechách byl proces opačný.

V průběhu 19. století Češi z ideologických důvodů odsuzují katolickou církev. V jejich nacionálním cítění se promítají pokusy katolické církve zlomit odkazy minulosti, jakými bylo například husitství a jednota bratrská. Zároveň však viděli ve spojení Rakouska a jeho vládnoucích elit s katolickou církví ohrožení národního obrození.²²

Náboženství, které v té době bylo do značné míry redukováno na etiku, a které zároveň směřovalo k výchově lidu, bylo zbaveno podstatné části svého duchovního rozměru a odděleno od běžných sociálních potřeb. Neznamená to však, že by se společnost jako celek stala nenáboženskou. Religiozita se stáhla do ústraní s malým vlivem na běžné sociální dění. Moderní racionální společnost, období plné převratných změn v technice, politice i v životě celé společnosti, přestala náboženství potřebovat, s výjimkou přesně ohraničených sfér.

²¹FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ a Jiří MALÍŘ (eds.). *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 17.

²²FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ a Jiří MALÍŘ (eds.). *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 18.

Východiskem z hodnotové krize přelomu 18. a 19. století, způsobené „nefunkčností“ náboženství, se pro ni stal nacionalismus, socialismus a další ideologie, které se během 19. století začaly postupně rozvíjet.

Vzhledem k všeobecným obavám z revoluce a lidového povstání za vlády Františka II. a Ferdinanda V. bylo teologické myšlení vystaveno restrikcím. A proto nebyl rakouský katolicismus schopný čelit intelektuálním změnám moderní doby.²³

Z této situace se církev pomalu vzpamatovala až v polovině 19. století. Tehdy se znovu začíná hlásit o slovo, ale šlo jí především o celospolečenský vliv. Pokrokové myšlenky ve společnosti byly v revolučních letech vyřešeny mocenským zásahem, který jednoznačně podporoval reakční složky. Katolická církev se v té době pokusila o nerealizovatelný návrat ke svým pozicím v předmoderní společnosti. Postupně se katolická církev stáhla do „předmoderní ulity“, zůstala v ní osamocena, tj. se stále zmenšujícím se počtem věřících.

Sekularizační proces, který se postupně rozšiřoval a dočasně vyvrcholil v roce 1848, provázela ještě jedna důležitá změna.

V této době si začaly nižší vrstvy obyvatel v důsledku osvěcenské výchovy uvědomovat svou vlastní nevzdělanost. V kontrastu s vzděláním elit. Tím se vlastně emancipovaly lidové vrstvy. Tyto vrstvy se emancipovaly nejen ekonomicky, ale i kulturně. Z těchto změn vykrytalizoval požadavek na rovnostářskou občanskou společnost.²⁴

²³ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Praha: Scriptorium, 2010. s. 595.

²⁴ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Praha: Scriptorium, 2010. s. 600.

Proces sekularizace v habsburské monarchii i v českých zemích nabral sice v 19. století na obrátkách, zdaleka však nebyl důsledný a nebyl ani dokončen. Zůstává aktuální i ve 20. a 21. století.

1.5. Český literární život a spolková činnost

Na české písemnictví dolehl porevoluční tlak bachovského absolutismu velmi těžce. Přesto se však nepodařilo českou tvorbu z předrevoluční doby zcela udusit. Začátkem 60. let 19. století vychází například Erbenova Kytice, následuje Babička Boženy Němcové a další její práce. Vynikající publicisté a spisovatelé byli internováni nebo vězněni (K. Havlíček Borovský, J.V. Frič, K. Sabina). Publikovat mohli převážně jen ti autoři, kteří byli loajální vůči vládě - vesměs šlo o autory druhého a třetího řádu.

Přesto se i v tomto pochmurném období začínají objevovat první záblesky nové epochy české literatury. V roce 1854 se do Prahy vrátil Josef Václav Frič, který byl léta vězněn za svou revoluční činnost. Po svém návratu se stal organizátorem českého literárního života. Hned v roce 1854 vyšel almanach Lada - Nióla. Autorsky se na něm podílela řada příslušníků mladé spisovatelské generace (např. B. Němcová, J.V. Frič, A. Sázavská, V.Č. Bendl a další). Umělecký význam tohoto almanachu nebyl nijak velký, důležité však bylo především odhodlání autorů vést českou literaturu k vyšší pokrokovosti, společenské aktivitě a umělecké kvalitě.

Fričův almanach do jisté míry podnítil podobné společenské vystoupení mladé básnické generace na konci 50. let 19. století. Jejimi hlavními představiteli byli básníci Vítězslav Hálek a Jan Neruda. V květnu 1858 zorganizovali a vydali almanach Máj. Ze starší generace přizvali K.J. Erbena, B. Němcovou, K. Sabinu a J.V. Friče. Ze svých vrstevníků pak oslovili například Adolfa Heyduka, Rudolfa Mayera, Karolínu

Světlu a její sestru Sofii Podlipskou. Přestože to jistě nebylo úmyslem autorů, vyzněl almanach jako manifestační generační vystoupení. Svým názvem se mladí spisovatelé přihlásili ke Karlu Hynku Máchovi, tedy k básníkovi, který měl největší odvahu bořit ve své době konvenční představy o funkci národní literatury. Stejně jako on, tak i Neruda a jeho druhové chtěli českou literaturu zbavit národně defenzivní funkce. Svou tvorbou chtěli vyjádřit svou vlastní představu světa. Kromě Máchy jim byli blízcí básníci protispolečenského odboje – např. G. G. Byron, H. Heine.

I přes zřetelné realistické tendence přetrvávají v metodách májovců některé romantické znaky. V literární tvorbě májovců splývala beletrie s publicistikou v jeden celek. V něm se objevuje úsilí o sociální spravedlnost, oproštění člověka od náboženského dogmatu. Literatura, jak jí chápou májovci, je literaturou národní, která se účastní spoluvytváření nové podoby tehdejšího světa.²⁵

Právě tyto myšlenky vedly k ostrým útokům ze strany konzervativní kritiky. Zejména Jakub B. Malý (1811-1885) několikrát napadal mladé autory pro jejich „kosmopolitismus“.

Almanach Máj vyšel po roce 1858 ještě třikrát (1859, 1860, 1862). Redigoval ho Vítězslav Hálek, ale žádný z dalších ročníků už neměl takový význam jako ten první.

Vystoupením májovců se začala nová etapa ve vývoji české literatury, která byla ve své první fázi charakterizována působením generace V. Hálka a J. Nerudy. Po smrti V. Hálka v roce 1874 se skupina májovců definitivně rozpadá. V popředí literárního dění se objevuje generace ruchovsko-lumírovská (Josef Václav Sládek, Svatopluk Čech, Jaroslav Vrchlický, Servác Heller, Eliška Krásnohorská a další).

²⁵ HRABÁK, Josef, Dušan JEŘÁBEK a Zdeňka TICHÁ. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Orbis, 1976. s. 226.

Jednotliví představitelé májovců - zejména Karolína Světlá a Jan Neruda - však ani potom neustupují svou tvorbou do pozadí, ale právě naopak. Působí co nejvýrazněji k utváření podoby české literatury poslední čtvrtiny 19. století.

Tento literární rozmach podpořil české sebevědomí. To se po nenaplnění českých politických požadavků obrátilo ve snahu demonstrovat své politické a kulturní potřeby novým způsobem. Jeho vyjádřením byla od počátku šedesátých let 19. století intenzivní spolková činnost - společenská i profesní.

Mezi nejvýznamnější patří např. pěvecký spolek Hlahol, který byl založen v roce 1862 a v průběhu svého vývoje získal významné postavení v českém hudebním životě.

V roce 1862 byl založen nejen Hlahol, ale také Sokol. V následujícím roce pak Svatobor, který vznikl na podporu českého kulturního dění a jeho osobností. Členy Svatoboru se stali významní podnikatelé, politici, spisovatelé a novináři (Vítězslav Hálek, Svatopluk Čech), architekti a sochaři, nakladatelé a historici (Jaroslav Goll) a jiní.

Dále byla založena Umělecká beseda, jejímž cílem bylo podchytit všechny české tvořivé síly, vytvořit jim podmínky pro tvorbu a využít jejich nadání pro český národ. „V čele Umělecké besedy stanuly významné osobnosti české vědy: Josef Wenzig, archeolog a spisovatel a Jan Evangelista Purkyně, světoznámý fyziolog. Kolem nich se seskupovali reprezentanti jednotlivých odborů. Za hudební nejaktivněji vystupovali Bedřich Smetana, za literární Vítězslav Hálek, Václav Bolemír Nebeský a Karel Sabina, za výtvarný Karel Purkyně, Josef Mánes, Jaroslav Čermák a Václav Brožík a za dramatický Josef Sklenář a Otýlie Malá, kteří Uměleckou besedu spojovali s Národním divadlem.“²⁶

²⁶EFMERTOVÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998. s. 17.

Byly to osobnosti tehdejšího umění, které chtěly po pádu absolutismu dát českému umění evropský rozměr. Jejich heslo - V umění spolu - poukazovalo na svobodomyšlnou povahu spolku. Již od začátku spolek fungoval jako základna pro setkávání a poznávání tvůrců několika generací.²⁷

V oblasti profesní byl založen např. Spolek českých lékařů. V době, kdy byly oficiálními jazyky univerzity němčina a latina, se skupina lékařů smýšlejících česky rozhodla založit v červnu 1862 tento spolek. Prvním předsedou byl Jan Evangelista Purkyně.

„Zakladatelé uložili spolku jako hlavní náplň práce:

1. Vzájemné vzbuzování a ožívování vědecké činnosti, a pěstování vědy lékařské vůbec.
2. Zdokonalování a upotřebení jazyka českého v umění lékařském.“²⁸

Dále pak vznikl: Spolek pro volné přednášky z matematiky, právnický spolek Všehrd z roku 1868, Přírodovědný spolek univerzitní, Jednota českých filologů, mladočeský spolek Slovanská lípa a mnoho dalších.

Mezi ženské spolky, které nebyly primárně emancipační patří i katolické ženské spolky. Jejichž členky zabývaly v duchu křesťanské tradice charitou.

Všechny katolické ženské spolky měly společné to, že v jejich vedení pracovali také představitelé katolické církve. Ti se stávali stěžejními osobnostmi a zastávali některé klíčové funkce, nebo také figurovali jako duchovní rádci. Postavení mužů ve spolku umožňovalo ovlivňovat spolkové dění a

²⁷ Umělecká beseda. *Web & SEO*. [online]. © 2016 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://www.umeleckabeseda.cz/umelecka-beseda/historie>

²⁸ Spolek českých lékařů. *Meditorial*. [online]. © 2016 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <http://www.scl-praha.cz/o-spolku>

také o něm pravidelně informovali nejvyššího představitele v diecézi - tedy biskupa. A ten samozřejmě mohl zpětně působit na zaměření spolku.

Nejstarší katolické spolky byly především dobročinné. Na konci 80. let 19. století byl ve farnosti sv. Jiljí a sv. Havla, založen spolek Ochrana, který se zabýval sběrem šatstva pro chudé děti.²⁹

Čím více se česká společnost rozvíjela, tím víc vznikaly další sociálně zaměřené organizace např. Družina blahoslavené Anežky České. Jejich činnost se zaměřovala na péči o mladé dívky. Protektorkou spolku byla hraběnka Anna Thunová. Péče spolku spočívala v přípravách vhodné zábavy na dny sváteční a neděli. Současně s tím byly poučovány, aby nepřicházely na scestí. Pro vzdělané venkovské dívky zajišťoval místa vychovatelek. Pro méně vzdělané hledali místa služek.

²⁹MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. s. 82.

2. Emancipační snahy v 19. století

Všechny dosavadní spolky byly spíše doménou mužů, ženy se v nich vyskytovaly spíše výjimečně. V šedesátých letech 19. století se však situace začíná pozvolna měnit a ve spolkové činnosti se začíná uplatňovat i ženský prvek. Nermalou zásluhu na tom má zcela jistě Vojta Náprstek (1826 - 1894). Ten do Čech přinesl své poznatky o ženském hnutí z Ameriky. S ním pokračovatelky Boženy Němcové, Karolína Světlá (1830 - 1899) a Sofie Podlipská (1833 - 1897).

Ženy tohoto období měly ve společnosti zcela odlišné postavení, než mají ženy dnes. 19. století je však dobou převratných změn nejen ve velké politice, hospodářství, průmyslu, ale také v životním stylu a postavení žen ve společnosti. Tzv. velká politika byla stále doménou mužů, kam se ženy nedostaly. Nicméně se v rámci drobných politických úkolů začínají v této oblasti pomalu prosazovat. Začíná se pozvolna měnit po staletí vžitá představa o roli ženy ve společnosti. Dívkám se otevírala možnost seberealizace v různých ženských spolcích, možnost literární tvorby a vedení časopisů, které byly určeny ženám.

První vlna feministického hnutí začala v českých zemích později než v zemích západní Evropy, a to přibližně v polovině 19. století. Charakteristickým rysem českého ženského hnutí je jeho sepětí s vlasteneckým programem. Ženy západní Evropy toto neřešily a bojovaly pouze za ženská práva a jejich rovnoprávnost. Na začátku byla spíše charitativní činnost žen, teprve později se jedná o práci ve spolcích, boj za větší vzdělanost žen a prosazování ženských práv.

V českých zemích se ženská dobročinnost objevuje už na počátku 19. století. Tato dobročinnost byla probuzena několika vpády Napoleonovy armády do střední Evropy. Tyto válečné události po sobě zanechaly tisíce raněných, o které nebylo

řádne postaráno. Tyto tragické události otráslly ženským světem a ovlivnily smýšlení žen nejrůznějších společenských vrstev, že se role milosrdné sestry stala téměř módou.³⁰

V evropských zemích začínají postupně vznikat první ženská sdružení. Podobná je situace v Čechách. Tato sdružení mají převážně dobročinný charakter.

Jedním z nejstarších spolků, jehož charakter byl dobročinný, byl spolek Jednota ku podporování ženské umělosti. Spolek byl založen roku 1813. O spolku nemáme příliš informací, jen tušíme, že byl jedním z prvních, ve kterém se ženy zapojily do společenských činností.³¹

Po následující léta byla dobročinnost pro měšťanskou ženu jedinou možností, jak se angažovat, a také alespoň na malý čas uniknout ze stereotypu tehdejšího života.

Muži podporovali své ženy v charitativních činnostech, jelikož lidumilnost žen v žádném případě nezasahovala do mužských aktivit a nijak je neohrožovala. V rámci vlasteneckých snah mužů se takovéto chování manželky přímo vítalo. Protože i ona se tímto způsobem zapojila do práce pro národ a zároveň lépe reprezentovala svého manžela.³²

S postupným rozvojem společnosti nabývá na síle i ženské dobročinné hnutí, začínají se postupně objevovat i první emancipační prvky. Některé ženy již tehdy pochopily význam doby a uvědomily si, že je nutné dát dcerám vyšší vzdělání, pokud mají prospět národu. Jednou z prvních byla Magdalena Dobromila Rettigová (1785 - 1845). Napsala několik příruček o vedení domácnosti, především se však stala populární díky své proslulé a dodnes známé Domáci kuchařce (1826). Psala také

³⁰ HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s.20.

³¹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 231.

³² LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 231.

básně, divadelní hry a mravoučné povídky pro dívky. A přesto Marie Bahenská v knize - *Ženy na stráž!* uvádí, že Magdaléna Dobromila Rettigová nikdy zásadně nezpochybnila „obraz ženy jako hospodyně a paní domu, manželky a matky.“³³

Rettigová zemřela ve chvíli, kdy do literatury vstupovala další významná osobnost a tou byla Božena Němcová (1820 - 1862). O ní můžeme říci, že byla první skutečnou feministkou vším svým smýšlením i cítěním. Němcová obdivovala vzdělanost a toužila se zapojit do vzdělávání národa, což se v této době stávalo nutností. Psala básně o ženách, např. *Slavné ráno, Ženám českým*. S osobitým vypravěčským talentem umělecky zpracovala české pohádky, pověsti i legendy. Při svých cestách se seznámila s tradičním a venkovským světem, který pak dokázala mistrně literárně zpracovat v úvahách i obrazech ze života (*Obrázek vesnický, Selská politika, Obrazy z okolí domažlického*). Psala také povídkové obrazy maloměstského i vesnického života (*Divá Bára, Karla, Pan učitel, Chyže pod horami aj.*). Vrcholným dílem pak byla její nezapomenutelná a dodnes stále čtená *Babička*. V tomto díle postava prosté venkovské ženy představuje ideál moudrosti a životní harmonie.

Mezi další osobnosti této doby patřila také např. Marie Čacká (pseudonym Františky Bohunky Pichlové - 1811-1882) a Bohuslava Rajská (vlastním jménem Antonie Weissová, později Čelakovská - 1817-1852).

První z nich vydala sbírku *Písně* (1857). Byla vytvořena fikce, že ji psala prostá vesničanka z okolí Kunětické Hory prožívající první mateřské štěstí.

Druhá - Bohuslava Rajská stála u zrodu instituce Budeč. Tuto instituci založil v roce 1830 Karel Slavoj Amerling. V této vzdělávací instituci poskytoval vzdělání pro chlapce i

³³ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HEČZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. s. 10.

dívky. Skupina Amerlinga, do které Rajská patřila, si vytýčila za hlavní úkol zvýšit vzdělanost českého národa. Rajská pak v roce 1843 založila první vychovávací ústav pro dívky. S dívčí skupinou v Budči se stýkala také Božena Němcová.

Velmi významnou postavou té doby, která se zabývala především charitativní činností byla Marie Riegrová, dcera Františka Palackého a manželka politika Riegra.

Byla to výjimečná žena, která vynikala velkým pracovním nasazením a zároveň i skromností a neokázalým vystupováním. Její chápání pomoci druhým se prolínalo s prací ve prospěch národa. Zároveň měla i velký zájem o politické dění, což bylo v té době velmi neobvyklé.³⁴

Právě ona v šedesátých letech 19. století organizovala loterii ve prospěch tehdy třináctileté Zdeňky Havlíčkové, sirotka po Karlu Havlíčku Borovském. Výtěžek loterie dosáhl 887 zlatých. Zdeňka Havlíčková tak získala věno a stala se „dcerou národa“.

Od roku 1859 se paní Riegrová snažila založit ženský vzdělávací spolek. Spolu s přáteli hodlala ženy seznámit s péčí o dítě, hygienou, psychologií, etikou, estetikou, literaturou... Počátky humanitární činnosti Marie Riegrové jsou spojeny se Spolkem sv. Ludmily, do něhož vstoupila roku 1865.

2.1 Spolek sv. Ludmily

Spolek, založený v roce 1851 k podpoře vdov, byl tehdy jedinou ženskou asociací v Čechách. V jeho čele stála zbožná hraběnka Kristina Schönbornová. Spolek hmotně podporoval chudé ženy, pořádal kurzy šití pro nemajetné dívky a finančně

³⁴LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 231-232.

podporoval rodiny, které neměly v Praze domovské právo."³⁵ Když do vedení spolku vstoupila Marie Riegerová, bylo jí jasné, že pomáhat jenom darováním ošacení a potravin, tak jak se to dělalo, nic neřešilo. Je třeba řešit příčiny chudoby, ne její důsledky. To se vyřeší tím, že se dívky vyučí, aby se samy mohly živit odbornou prací. Proto spolek začal provozovat průmyslovou školu (1865). Ale protože chod školy byl finančně velmi nákladný a výrobky žákyň nešly na odbyt, Ženská průmyslová škola od počátku 70. let špěla ke svému zániku.

Dobročinnost ženských spolků ještě nebyla emancipací v pravém smyslu slova, ale neměla k ní příliš daleko. Emancipace přišla do českých zemí ve srovnání s jinými západními evropskými zeměmi poněkud opožděně. Zvláštní na ní bylo i to, že začala ne vymežováním se vůči mužskému světu, ale ve spolupráci s ním. Na počátku dějin českého feminismu skutečně stojí dva muži - Karel Slavoj Amerling a po něm pak především Vojta Náprstek.

Karel Slavoj Amerling (1807-1884) byl lékařem, pedagogem a ředitelem prvního učitelského ústavu.

Jako první v českých zemích uznával potřebu vzdělávat ženy a dívky. Nejen přednášel, ale i vydával publikace s jasně vyjádřenými představami o vzdělání. Roku 1842 otevírá první český soukromý dívčí ústav. Školu vedla učitelka Bohuslava Rajská. Velká většina vzdělaných žen prošla právě tímto soukromým vzdělávacím ústavem.³⁶

³⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 232-233.

³⁶ PÁNKOVÁ, Markéta, František MORKES a Alena MATYÁŠOVÁ. *Vzdělávání dívek v Čechách*. 2., upr. vyd. V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2008. s. 6.

2.2 Americký klub dam

Druhou významnou osobností stojící při zrodu české emancipace byl Vojta Náprstek (1826-1894) - mecenáš a filantrop, národopisec, český vlastenec a zapálený bojovník za pokrok. Podporoval emancipaci žen a šíření pokroku do domácností.

Tradiční ideál ženy byl v tom, aby sloužila muži. Tyto kulturní vzorce určovaly celý život ženy. Vojta Náprstek přednesl na Průmyslové výstavě v Praze roku 1862 nový ideál a veřejně přednesl své názory na vzdělání žen. Prosazoval častější využívání kuchyňských pomůcek a jiných domácích nástrojů, které urychlí chod domácnosti a umožní ženám věnovat se i svému vzdělání a zálibám.

Náprstek nepatřil mezi první s tímto názorem, ale byl první, kdo to u nás jasně formuloval a vyslovil srozumitelně a veřejně.³⁷

Podnikavost a samostatnost žen v Americe dával za příklad českým ženám, pro které pořádal přednášky, kde prezentoval novinky pro domácnost, jako byl: šicí stroj, tlakový hrnec Denise Papina. Mimo jiné i vaření na plynu, které veřejně předváděl na Žofíně.

Po těchto přednáškách Vojty Náprstka skupina vzdělaných a částečně emancipovaných pražských žen odpověděla v Národních listech výzvou Češkám!

Tyto české vlastenky se scházely také u kněžny Jenny Taxisové nebo u Karolíny Světlé, která sama byla návštěvnicí Náprstkových dýchánek od roku 1862. Sám Náprstek ji několikrát nabádal, aby ženy bojovaly za svá práva a aby našly způsob, jak pomoc v otázce osvětové a vzdělávací.³⁸

³⁷ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena, Ludmila SOCHOROVÁ a Milena SECKÁ. *Ženy rodiny Náprstkovy*. Praha: Argo, 2001. s. 132.

³⁸ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena, Ludmila SOCHOROVÁ a Milena SECKÁ. *Ženy rodiny Náprstkovy*. Praha: Argo, 2001. s. 132.

15. ledna 1865 pozval Náprstek Karolínu Světlou a její přítelkyně na přednášku o astronomii. Na přednáškách, které organizoval, docházeli většinou muži. Ženy tam chyběly. V duchu svých pokrokových myšlenek nabídl i ženám možnost navštívit přednášku, na kterou by nebyli pozváni muži, kromě přednášejícího, protože tak mohly přijít i mladší dívky, které by do společnosti jít bez doprovodu nemohly.³⁹

Ten den Karolína Světlá všechny dívky osobně přivítala. Na přednášce jich bylo 49, například Augusta Braunerová, Blažena Erbenová, Marie Fričová, Zdenka Havlíčková, Eliška Pechová, Sofie Podlipská a další.

Touto přednáškou byly tak nadšené, že ještě téhož dne založily Americký klub dam. Toto sdružení se stalo nejvýznamnějším feministickým spolkem. Jeho hlavním úkolem bylo vzdělávat své členy, podporovat dobročinnost, obohacovat se o nové myšlenky, zavádět stroje do domácností a pečovat o děti a mládež. Ženy se scházely v Náprstkově domě, kde se pro ně konaly přednášky z různých oborů - psychologie, astrologie, medicíny, literatury aj. Členkami klubu byly spisovatelky, např. Karolína Světlá, Sofie Podlipská, Eliška Krásnohorská, Růžena Svobodová, Tereza Nováková, známé malířky jako Zdenka Braunerová, Marie Purkyňová a další.

Z Amerického klubu dam vycházely ženy sebevědomé. Takové ženy se nebály dál pokračovat ve spolkových činnostech.

Samy pak zakládaly další spolky, kde se ženy mohly vzdělávat a emancipovat.

Spolek fungoval až do roku 1948. Znovu obnoven byl až v roce 1996, kdy opět začal pořádat kulturně - vzdělávací akce.⁴⁰

³⁹ SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 135.

⁴⁰ PÁNKOVÁ, Markéta, František MORKES a Alena MATYÁŠOVÁ. *Vzdělávání dívek v Čechách*. 2., upr. vyd. V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2008. s. 7.

Členkou klubu byla Karolína Světlá (1830 - 1899, vlastním jménem Johana Rottová - Mužáková), která bojovala za svobodu a stejné postavení muže a ženy ve společnosti. Ve své literární tvorbě navázala na Boženu Němcovou.

Její sestra - Sofie Podlipská (1833 - 1897) se rovněž věnovala literatuře. Přátelila se s Boženu Němcovou a Jaroslavem Vrchlickým. Byla autorkou výchovných próz, novel a knih pro děti. Redigovala Ženskou bibliotéku. Věnovala se charitě a kromě Klubu amerických dam působila v dalším ženském spolku Minerva.

2.3 Minerva

Se spolkem Minerva je spojeno především jméno Elišky Krásnohorské (vlastním jménem Alžběta Pechová - 1847-1926) - propagátorky dívčího školství, spisovatelky a feministky.

Eliška Krásnohorská viděla ve vzdělání cestu, jak ženu vymanit z role, do které byla společností včleněna. Bojovala proti názoru, že se ženy mají pro rodinu obětovat. Zdůrazňovala, že žena se může svobodně a demokraticky rozhodnout, jak chce žít a k tomu se snažila dopomoci vzděláním. Zasadila se o všeobecnou dostupnost vyššího dívčího vzdělávání.

V době, kdy Karolína Světlá zakládala svou průmyslovou školu při Ženském výrobním spolku českém, apelovala na ní Eliška Krásnohorská, aby založila školu pro vyšší dívčí vzdělání, které by bylo předstupněm pro vysoké učení. Toto však Karolína Světlá v duchu demokratických principů odmítla, jelikož by tím uzavřela cestu k průmyslovému vzdělání nejchudších dívek, které neměly takové ambice jako například Eliška Krásnohorská.

Eliška Krásnohorská se stala první ženou, jejíž zaměstnání jako spisovatelky a redaktorky jí živilo. Nebyla tedy závislá na mužích. Velká část mužů ji obdivovala, na

druhou stranu se jí i bála, jelikož kritiky, které psala, byly „ostré jako meč.“⁴¹

Eliška Krásnohorská stála u zrodu gymnázia Minerva v roce 1890. Bylo to první plnohodnotné české dívčí gymnázium v Praze. Tehdy to byl zcela ojedinělý projekt ve střední Evropě a Krásnohorská je právem považovala za svůj největší životní úspěch.

2.4 Ženský výrobní spolek

Založení dalšího spolku bylo reakcí na nutnost vzdělání žen a jejich následném uplatnění v profesním život.

Jeho vznik iniciovala Karolína Světlá za podpory Vojty Náprstka a dr. Tomáše Černého.

12. července 1871 se sešla Karolína Světlá, Sofie Podlipská, Dora Hanušová a Věnceslava Lužická - Srbová, za jediným účelem a to tím, aby sepsaly stanovy pro Ženský výrobní spolek český.⁴² Ten při svém vzniku měl 820 členek a podporovatelek.

„Na konci téhož roku jich měl 1 680 a i rok později 2 189.“⁴³

Roku 1871 byly otevřeny první ročníky dívčí průmyslovo - obchodní školy. Myšlenka založení odborné školy pro dívky se setkala většinou s kladným ohlasem v pražských i venkovských rodinách. Jak vzpomínala Eliška Krásnohorská, přesto některé Pražanky vznik školy nevívaly. „Každá holka narozená k pometlu a k neckám bude se chtít domýšlivě stavět vedle našich dcer a snad si s nimi zasednout i k pianu!“⁴⁴

⁴¹ PÁNKOVÁ, Markéta, František MORKEŠ a Alena MATYÁŠOVÁ. *Vzdělávání dívek v Čechách*. 2., upr. vyd. V Praze: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2008. s.15.

⁴² SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 176.

⁴³ UHROVÁ, Eva. *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, c2008. s. 172.

⁴⁴ Tamtéž.

Od počátku se spolek snažil aktivně vyhledávat ženám pracovní příležitosti. Spolek se zároveň zabýval i tím, že prodával konfekci a prádlo.⁴⁵

2.5 Emancipační úspěchy

Rok 1875 je důležitý novelou platových předpisů, která zrovnoprávnila ve školách platy literních učitelek s platy učitelů, což bylo na svou dobu zcela unikátní.⁴⁶

Konec 19. století přináší první české absolventky vysokých škol. Na univerzitě v Bernu roku 1881 promovaly první Češky - Anna Bayerová a Bohuslava Kecková a staly se lékařkami. V zahraničí pak do konce 19. století promovalo ještě několik dalších českých žen. Teprve v roce 1896 bylo v Rakousko - Uhersku oficiálně uznáno vzdělání žen - lékařek v cizině.

První promoce ženy na české univerzitě se konala v roce 1901. Studium zoologie ukončila Marie Zdenka Baborová, absolventka gymnázia Minerva. První promoce na české lékařské fakultě pak proběhla v roce 1902. Promovala Anna Honzáková. Také ona byla absolventkou gymnázia Minerva.

Na konci 19. století byla ženská otázka zcela jinde, než tomu bylo na začátku 19. století. Emancipace za sto let postoupila mohutnými kroky kupředu, bylo uděláno mnohé ve prospěch žen, ale ženy čekal ještě další dlouholetý boj za svá práva.

⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 422.

⁴⁶ Učitelské noviny. . [online]. © Copyright 2010 - 2013 [cit. 2016-06-01] Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2743&PHPSESSID=052819b807f3fe4bb33ca2be68541904>

Politický charakter získalo české ženské hnutí teprve tehdy, až se začalo bojovat za všeobecné volební právo žen. Poprvé o volebním právu pro ženy hovořil Vojta Náprstek v roce 1887.

Všechny tyto emancipační snahy směřovaly mílovými kroky k rovnoprávnosti všech žen bez rozdílu sociálního postavení. Po tom, co emancipační hnutí v českých zemích dosáhlo svých vytyčených cílů, tedy zajištění vzdělání ženám, logicky začalo nabývat politického rozměru. První politická strana, která implementovala do svého programu otázku volebního práva pro ženy, byla sociální demokracie.⁴⁷

Tyto otázky však byly postupně řešeny až v průběhu 20. století.

⁴⁷ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 269.

3. Karolína Světlá

Patřila k čelným představitelům májovců. Zároveň patří mezi průkopníky české realistické prózy, zvláště venkovské. Dívčím jménem Johanna Nepomucena Rottová se narodila 24. února 1830 v Praze, v bývalé Poštovské ulici. Byla dcerou zámožné kupecké rodiny. Otcův původ byl český, matčin česko-německý.

Své dětství prožívala v prostředí staré Prahy, která si zachovávala středověký ráz svými kostely, kláštery a uličkami. Doma v rodině naslouchala vyprávěním o národních hrdinech. Čeští příbuzní z otcovy strany, Rottové z Rottenbergu, přijížděli za jejím otcem do Prahy slavit na jaře památku Mistra Jana Husa.⁴⁸

Johanna Rottová a její mladší sestra Sofie (později Podlipská) byly vychovávány převážně německy. Johaně se prvního vzdělání dostalo v ústavu poněmčilých Francouzek a její nadání ke spisovatelství se zde projevilo v tajně psaném deníku. Tento deník se dostal do rukou učitele. Tím, že v tomto literárním pokusu psaného deníku překročila dobré vychování měšťanské rodiny, pohoršila nejen učitele, ale i ústav poněmčilých Francouzek a i svou rodinu. V 1. polovině 19. století omezená měšťanská společnost soudila nadprůměrnost u žen přísněji než u mužů.⁴⁹

Rodina pak školské vzdělávání Johanky přerušila, vzala jí knihy i učebnice. Johance pak byla vykázána tradiční ženská působnost v rodině. Zejména otec jejím literárním pokusům nepřál. Tím však nebyla umlčena její touha vzdělávat se a psát. Pobyt v ústavu naopak její touhu po vzdělání posílil.

⁴⁸ Jednou z vyčerpávajících prací k tématu postavení žen v české společnosti 19. století je práce historičky NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999.

⁴⁹ Tamtéž.

Johanka se svou citlivou a hloubavou povahou v ovzduší nesmyslných měšťáckých konvencí trpěla.

Rodinné prostředí, ve kterém Johanka Rottová vyrůstala, ovlivnilo její povahu do té míry, že byla plná nejistot a rozporů. „V rodině její stýkalo se mnoho živlů těžko směřitelných: kmenové češství a přistěhovalé němectví, osvícené světoobčanství a úzkoprsá protireformační bigotnost, starobylé vzpomínky husitských venkovanů a staropražské tradice katolické, volný názor porevolučního lidství a zotročilá povaha metternichovské reakce mísily se a svářily v nepatrném domu Poštovské ulice.“⁵⁰

Johanka Rottová velmi ráda četla a její touha po samostatnosti v jednání i myšlení byla postupně posilována četbou pokrokových německých a francouzských autorů. Četba romantických básníků živila její obrazotvornost. Při četbě se také seznámila s „mladým Německem“ - a jejich literárními myšlenkami. Toto podporovalo její společenský vzdor, její touhu vymanit se z pout tradice. Seznámila se i s dílem francouzské spisovatelky George Sand. Nemůžeme podceňovat vliv francouzské poetky George Sand - Aurory Dupinové na mládí Johanky Rottové. I když víme, že na vrcholná díla Karolíny Světlé byl její vliv daleko menší, než se tehdy věřilo.

Johanka Rottová u ní našla odbojný romantismus, Rousseauovu lásku k přírodě a ke svobodě, uvolněnost citů, odpor proti společenským pravidlům tehdejší společnosti. Johanka Rottová svázaná společenskými konvencemi měšťanské společnosti 19. století nacházela v díle George Sand, Indiana a Lélie, prototyp ženství a protiklad všeho, co jí doma svazovalo.

V prvním životním období Karolíny Světlé jest jí básnička Indiany a Lélie prototypem ženství a vroucně milovaným protikladem všeho, co jí doma svíralo.⁵¹

⁵⁰ NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995. s. 83-84.

⁵¹ NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995. s. 81.

Situace se změnila v roce 1843, kdy přišel do rodiny venkovský učitel hudby Petr Mužák. Pocházel ze Světlé pod Ještědem. Jméno vesnice v pozdějších letech poskytlo spisovatelce umělecký pseudonym. S příchodem Petra Mužáka nastalo v rodině Rottových volnější české smýšlení. Mužák se stýkal s tehdejšími vlastenci. Brzy poznal národní uvědomění Johanky a přinesl jí české knihy. Prostřednictvím Mužáka se pak seznámila s tvorbou Jablonského, Tyla, Kolára, Havlíčka, Čelakovského a Máchy. Mladý učitel učil ji a také mladší sestru Žofii (provdanou pak Podlipskou) i českému jazyku, který již sestry příliš neuměly. V roce 1849 seznámil obě dívky s Boženou Němcovou, která již byla v té době známou autorkou. Božena Němcová měla na Johanku velký vliv. Přátelily se do roku 1853.

V prosinci roku 1851 došlo k dramatickému rozhovoru těchto dvou žen, který postavil do příkrého protikladu obě nejnadanější představitelky českého ženství - Boženu Němcovou a Johanku Rottovou.

Na jedné straně tu stála zkušená jednatřicetiletá žena, která již poznala lásku, zklamání v manželství, klady i záporny milostných přátelství, štěstí a bídu mateřství. Bohémka, která byla proslulá i ve vlasteneckých vrstvách a do níž vkládali znalci své naděje. Na straně druhé jednadvacetiletá mladičká dívka, která spíš než životní zkušenosti prožívala své touhy v knihách. Vychovávaná v přísné pražské rodině, ve které se nesměla literárně projevit.⁵²

Arne Novák k této problematice dále dodává:

„ A hle: mladistvá Johanka Rottová odvážila se slavnou svou přítelkyni Boženu Němcovou posuzovati co nejpřísněji jako spisovatelku. Vytýkala jí nedostatek hloubky, přílišné ulpívání na malebném povrchu života, nepominutelnou

⁵² NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995. s. 81.

lhostejnost k vážným otázkám života, a stále rozplývání se....., a Božena Němcová dala přísné karatelce za pravdu. V hovoru vystoupila základní různost obou žen, která měla po celé století zůstat takřka bytostným protikladem českých žen básnířek. Právě tím jest onen dramatický rozhovor z prosince 1851 tak památný, že v něm střetl se typ básnířky naivní, přírodní, bezprostřední, s typem ženy reflexivní, krajně osobní, přemítavé a složité.“⁵³

Petr Mužák se s Johankou postupně stále více sbližoval. V roce 1852 se stal Petr Mužák profesorem na první české reálce. Ve stejném roce slavili Johanka Rottová a Petr Mužák svůj sňatek. Její manžel byl idealistický, srdečný a poctivý, připoutaný nohama k zemi, ale zároveň i úzkoprsý. Johanku fascinovalo jeho vlastenectví. Bylo to něco nového a obdivuhodného, co ji velmi zaujalo.“⁵⁴

Sňatek Johanky Rottové dne 7. ledna 1852 byl snad spíše činem, kterým se chtěla Johanka osvobodit od své původní měšťácké rodiny, než projevem hluboké lásky. Petr Mužák, ač byl horlivý vlastenec, jako osobnost byl nositelem stejných pozemských, měšťáckých, úzkoprsých zásad, které musela Johanka dodržovat v otcovském domě.

Manželé žili v Praze, v ulici Ve Smečkách, později v domě U kamenného stolu na Karlově náměstí. Rok po sňatku se manželům Mužákovým narodila dcera, které dali jméno Boženka. Ta však záhy po dlouhé nemoci v několika měsících zemřela před očima Johanky Mužákové. Ta se ze své mateřské ztráty nedokázala vzpamatovat.

Po smrti své dcery Boženky se ptá sama sebe, proč žít. Trauma z této ztráty jen tak velké, až ztrácí soudnost a začne vystupovat šílenství.⁵⁵

⁵³NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995. s. 82.

⁵⁴NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995. s. 86.

⁵⁵NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999elství Janua. Praha 1993.

Její manžel sledoval její onemocnění s velkými obavami. Odvezl ji do své rodné vesnice Světlé pod Ještědem. Trávila tam pak každé prázdniny. Tento kraj, s tehdy nedotčenou přírodou a zdejšími lidmi ji velmi uchvátil a přenesla jej i do svých děl. Zde se cítila doma. V Podještědí začala koncem padesátých let 19. století literárně tvořit. Snažila se takto překonat svou duševní bolest nad ztrátou dítěte. Ale po návratu do Prahy se její duševní stav znovu zhoršil. V této době jí pomohl snoubenec a později manžel (od roku 1858) její mladší sestry Sofie, doktor Podlipský. Ten, když zjistil, že zahálí, doporučil jí četbu a studium cizích jazyků.⁵⁶

Dodnes existují svědectví o tom, v jak špatném duševním stavu se Johanka Mužáková nacházela po smrti své dcery. Jsou to dopisy, které psala Johanka své sestře Sofii Podlipské.

I po letech Janu Nerudovi vzpomíná, jak v nejtěžších chvílích se její sestra stala útěchou. "Byla to sestra má, kterážto, plna svaté soustrasti, položila ruku na rány mé, volajíc: Činnost, činnost!. A činnost mě navrátila radost, naději a víru v jiné i v sebe, uzdravivši mne!"⁵⁷

Její mladší sestra Sofie, která je vyrovnanější a hloubavější, stojí filozoficky nad životem. K tomu jí dopomohlo i její rozsáhlé vzdělání. Ze své povahy je tato dívka smířlivá, snažící se překonávat rozpory společenské i soukromé harmonicky. Karolína Světlá ve svých dopisech sestře neustále vše kritizuje, jak sebe, tak i lidi kolem sebe.⁵⁸

Takřka všechny dopisy jsou psány z Podještědí, které Johanka Mužáková pravidelně navštěvuje od roku 1853. Podle rodné vesnice svého muže – Světlé pod Ještědem zvolila svůj

⁵⁶NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999

⁵⁷SLAVÍK, Bedřich. *Srdce a doba: Listy českých žen*. Praha: Nakladatelství Atlas 1942.s 217.

⁵⁸NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995. s. 87.

literární pseudonym, který pak používala po zbytek svého života.

Velký význam v literárním i osobním životě mělo pro Karolínu Světlou přátelství s Boženou Němcovou, která jí byla vzorem. Ovlivnil ji také Vítězslav Hálek a Jan Neruda. Posledně jmenovaný ji ovlivnil nejvíce. Od počátku si s Nerudou rozuměla. Snažili se navzájem podporovat. Tím víc se sblížili a Neruda, který byl od Světlé o čtyři roky mladší, se do ní zamiloval. Ale Karolína, žena konvenčně vychována a konvencemi spoutaná, Nerudu stále odkazovala do mezí přátelství. O čemž svědčí i dopisy, které psala své sestře.

Karolína Světlá se ani tak nebála ostudy, kterou by způsobila sama sobě, ale té, která by postihla její bližní. V manželství nebyla šťastná. Sama o povaze svého muže řekla: „On byl rozum a pozitivnost, já fantazie a zas fantazie, on kráčel, já chtěla létat.“⁵⁹

Světlá cítila zodpovědnost vůči manželovi, a tak vztah ukončila a Nerudu odmítla.

Karolínu Světlou provázely již od mládí různé choroby, které jí ztěžovaly běžnou i literární práci. Mezi její největší literární počiny patří díla *Vesnický román* (1867), *Kříž u potoka* (1868), *Frantina* (1869). Postavením ženy ve společnosti se Světlá zabývala i ve svých románech. Karolína Světlá se domnívá, že ženy mají zvláštní poslání. Chápe ženu tak, že se má stát centrem, k němuž se soustřeďuje všechno dobré. V literární tvorbě Karolíny Světlé je žena hybnou silou reformních snah.⁶⁰ O takto silných ženách zatím jen sní, ale vším tím, co dělá, připravuje půdu a povzbuzuje další generace dívek a žen, které její sny naplní. Dále Páleníček uvádí ve svém díle o Karolíně Světlé, že se žena stává aktivní součástí

⁵⁹ Český jazyk.cz. . [online]. © 2003–2016 [cit. 2016-06-10]. Dostupné z: <http://www.cesky-jazyk.cz/zivotopisy/karolina-svetla.html>

⁶⁰ PÁLENÍČEK, Ludvík. *Karolína Světlá: bojovnice revoltující*. Praha: Nakladatelství Práce, 1949 s.59.

mužova života. Z role pasivní loutky svázané kulturními vzorci minulých století se stává bytostí s pevnou vůlí.⁶¹

Od roku 1878 trpěla oční chorobou a musela svá díla diktovat. Její sekretářkou a společnicí se stala její neteř Anežka Čermáková - Sluková.

Po roce 1890, kdy se její zdravotní stav ještě dále zhoršoval a po smrti svého manžela, ustala zcela ve své literární tvorbě. Podještědí navštívila naposledy v roce 1887. Od té doby neopustila Prahu, kde po dlouhé nemoci 7. září 1899 zemřela ve věku šedesáti devíti let.

3.1 Frantina

Jako ukázkou literární tvorby jsem zvolila dílo Frantina. Jedná se o tzv. ještědský román. Tyto romány z podještědí svojí tematikou zasahují do místního vesnického rázu, proto se jim také říká vesnické romány. Ty jsou vrcholem literární tvorby Karolíny Světlé. Některé z nich jsem už v této práci nastínila v předchozím oddíle. Právě v těchto vesnických románech se objevuje ve velké míře emancipace žen. Ženské hrdinky zde vyčnívají nad svým okolím. Jak svojí krásou, moudrostí tak i odvahou. V románu Frantina je hlavní hrdinka popisována takto: "Byla vysoká a silná jako mladá lípka dobře ujmuta, ruce měla jako kněz, zuby jako křišťál, krk jako bavlnku, tváře jako když ji na ně růže nasází, vlasy jako aksamít."⁶² Pro tuto postavu našla Karolína Světlá předlohu z lidového vyprávění. Jak sama uvádí v dovětku díla Frantina, kde při první návštěvě v rodišti manžela ji vyprávěl její tchán o zlých časech, které panovaly v minulosti. A o tom, jak

⁶¹ PÁLENÍČEK, Ludvík. *Karolína Světlá: bojovnice revoltující*. Praha: Nakladatelství Práce, 1949 s. 116.

⁶² SVĚTLÁ, Karolína. *Frantina: podobizna*. Praha: Československý spisovatel, 1974. s. 53.

v těchto zlých časech musela žena rychtařit. Protože byli všichni bojeschopní muži chytáni a posíláni do války vrchností. A tato rychtářka byla Frantina,⁶³ která se stala ústřední postavou románu Světlé. Tím, že Světlá celý tento román nazvala po hrdince, determinovala i děj. Jedná se o tzv. protagonistický román. Hlavní představitelka Frantina, jak už jsem se zmínila je popisována jako krásná, dobrosrdečná a inteligentní žena. Přichází do statku rychtáře Kvapila a po jeho smrti se ujímá jeho rychtářského úřadu. Tento úřad zastává pečlivě a svědomitě. Odvážně se zastává slabých proti silným. Tedy poddaných proti vrchnosti. " Žádný snad rychtář v celých Čechách v oné době pánům tak se nepostavoval jako ona, a troufal-li si to přec, zajisté tak obratně přitom si nepočínal, aby z toho nikdy žádné nepovstaly spory." ⁶⁴ V této části díla, kdy se Frantina stává rychtářkou, se objevuje výrazný emancipační prvek. Žena se stejně jako muži zapojuje do veřejného života. Dnes bychom řekli do politiky. Tragický konec celého románu nemá takový význam na emancipační otázku. Spíš chci vyzdvihnout situaci, kde i žena z tradičního vesnického prostředí se dokáže emancipovat a stává se vůdčí osobností komunity. Pro jejíž dobro je ochotna obětovat své. A právě proto jsem tento román v této práci uvedla.⁶⁵

⁶³ SVĚTLÁ, Karolina. *Frantina: podobizna*. Praha: Československý spisovatel, 1974. s. 224.

⁶⁴ Tamtéž s. 96.

⁶⁵ Pro potřeby této práce není důležité dále literárně rozebírat toto dílo.

Závěr

V této bakalářské práci jsem se zabývala emancipačními snahami českých žen a vlivu Karolíny Světlé na tyto snahy. Nejprve jsem chtěla pochopit 19. století jako období, ve které se změnil svět z pohledu průmyslového, kulturního a společenského. Zavedení parního stroje znamenalo doslova revoluci v dosavadních výrobních procesech. Zároveň i vliv kulturních a politických aspektů nelze brát na lehkou váhu. Politické změny vedou postupně ke vzniku občanské společnosti, kde se začínají organizovat podobně smýšlející lidé do spolků, jak jsem již napsala. Nejdříve vznikají mužské spolky, které jsou vyvrcholením středověkých cechů. O více jak půl století později se začínají stejným způsobem organizovat vzdělané a emancipované ženy. Tento stav se velice hezky odráží v literárních dílech, jejichž autorkami jsou právě ženy. Oproti 18. století, které je v tomto ohledu ještě doménou mužů se ve století 19. začínají projevovat literárně i ženy. Z počátku jsou to nesmělé literární pokusy například kuchařky, později se ženy postupně dostávají z přeurčených stereotypů. Přibývají i další literární díla. Kterými se některé vzdělané ženy emancipují. V ještě pozdějších dobách pronikají ženy literárně i do časopisů. Vznikají specializované ženské periodiky. Všechny tyto změny ovlivnily životy ostatních žen. Ženy v 19. století byly postaveny před nové výzvy, které vzhledem k nízkým požadavkům na jejich vzdělání nebyly schopny zvládat. Velmi důležité bylo například v tomto pohledu prozření po prohrané válce s Pruskem v roce 1866. Značnou tíhu bojů nesly právě české země. V této válce padlo tisíce mužů a zanechali po sobě nezaopatřené rodiny. Ženy z těchto rodin musely převzít roli živitele. Moderním ženám, které měly možnosti, jak tuto situaci zvrátit bylo jasné, že se nejde spoléhat pouze na muže, kteří nepovažovali vzdělání žen za důležité.

Karolína Světlá v tomto ohledu odvedla velký kus práce a svými literárními pracemi a spolkovými činnostmi dopomáhala ostatním dívkám a ženám ke vzdělání a s tím spojenou možností dalšího uplatnění. Ať už to bylo uplatnění pracovní, tedy profesní, nebo pouze zájmové. Největší hmatatelný přínos do emancipačního hnutí je v této práci zmiňovaný Ženský výrobní spolek český, který ovlivňoval velké množství žen a dívek ze všech sociálních skupin. Ne méně důležitým emancipačním spolkem byl Americký klub dam. Tyto spolky jsou primárně pražské se širokou členskou základnou. Mezi jiné důležité spolky patří např. Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. Tento spolek je jedinečný. Díky svému zaměření, které je diametrálně odlišné od ostatních spolků. Sice jeho zaměření jej řadí do emancipačních spolků, ale pro potřeby této práce, ve které jsem se zaměřila na spolky, v nichž se vyskytovala jako jedna z hlavních aktérek Karolína Světlá, nebyl pro mě prioritní.

Na počátku 19. století jednou z prvních žen, která se upřímně zabývala vzděláváním, byla Magdaléna Dobromila Rettigová. Například její kuchařka, nebo kniha Kafíčko, jsou díla vyloženě edukační. Magdaléna Dobromila Rettigová, ale chápala roli ženy ve společnosti ještě jako roli matky, manželky a hospodyně. Na konci 19. století různé emancipační spolky vydláždily cestu k tomu, aby první ženy absolvovaly vysokoškolská studia. A tím dokázaly, že žena je rovna muži. Ve vzdělání i v zaměstnání. Emancipované ženy začaly pronikat do profesí do té doby výhradně mužských.

Zápas za emancipaci žen ve společnosti sváděly tyto bojovnice po celé 19. století. Obětavá práce několika generací po sobě jdoucích představitelk ženských hnutí inspirovala i ostatní. Tak se stalo, že se české země v otázce rovnoprávnosti zařadily mezi nejmodernější státy světa. Je ale s podivem, že oproti ostatním evropským národům, českým ženám v dosažení jejich emancipačního snažení pomáhali i muži.

I když se v této době pro otázku ženské emancipace udělalo velmi mnoho. Stále byl ještě velký kus práce před nimi. Zápas o emancipaci přešel do století 20. a dalo by se říci, že pokračuje dodnes.

Seznam pramenů, odborné literatury a ostatních zdrojů

BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-86495-70-5.

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. Gender sondy. ISBN 80-86429-38-5.

BĚLINA, Pavel. *Kronika Českých zemí*. 3. vyd. Praha: Fortuna Libri, c2008. Edice deníku Lidové noviny. ISBN 978-80-7321-407-4.

[PETR ČORNEJ .. [ET AL.]. *Dějiny zemí Koruny české*. 4. vyd. Praha: Paseka, 1997. ISBN 8071850985.

EFMERTOVÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998. Dějiny českých zemí. ISBN 80-85983-47-8.

FASORA, Lukáš, Jiří HANUŠ a Jiří MALÍŘ (eds.). *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Quaestiones quodlibetales. ISBN 978-80-7325-117-8.

GALANDAUER, Jan. *6.7.1915 - pomník Mistra Jana Husa: český symbol ze žuly a bronzu*. Praha: Havran, 2008. Dny, které tvořily české dějiny. ISBN 978-80-86515-81-6.

HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 80-7106-380-0.

HRABÁK, Josef, Dušan JEŘÁBEK a Zdeňka TICHÁ. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Orbis, 1976. Pyramida (Panorama).

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. Kolumbus. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Česká historie. ISBN 978-80-7106-988-1.

MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-219-1.

NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Praha: Scriptorium, 2010. ISBN 978-80-87271-22-3.

NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. ISBN 80-902622-2-8.

NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995. ISBN 80-7029-056-0.

Páleníček, Ludvík. *Karolína Světlá: bojovnice revoltující*. Praha: Nakladatelství Práce, 1949.

PÁNKOVÁ, Markéta, František MORKEŠ a Alena MATYÁŠOVÁ. *Vzdělávání dívek v Čechách. 2.*, upr. vyd. V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2008. ISBN 978-80-86935-06-5.

RAPPORT, Michael. *Evropa devatenáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2011. Dějiny Evropy (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-061-9.

SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-173-9.

SLAVÍK, Bedřich. *Srdce a doba: Listy českých žen*. Praha. Nakladatelství Atlas 1942.

SVĚTLÁ, Karolina. *Frantina: podobizna*. Praha: Československý spisovatel, 1974.

ŠTĚPÁNOVÁ, Irena, Ludmila SOCHOROVÁ a Milena SECKÁ. *Ženy rodiny Náprstkovy*. Praha: Argo, 2001. Ecce homo. ISBN 80-7203-354-9.

UHROVÁ, Eva. *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, c2008. ISBN 978-80-254-3002-6.

WINTER, Eduard. *Revolution, Neoabsolutismus und Liberalismus in der Donau-monarchie*. Wien: Europa Verlag, 1969.

Elektronické zdroje:

Umělecká beseda. *Web & SEO*. [online]. © 2016 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://www.umeleckabeseda.cz/umelecka-beseda/historie>

Spolek českých lékařů. *Meditorial*. [online]. © 2016 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <http://www.scl-praha.cz/o-spolku>

Učitelské noviny. . [online]. © Copyright 2010 - 2013 [cit. 2016-06-01]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2743&PHPSESSID=052819b807f3fe4bb33ca2be68541904>

Český jazyk.cz. . [online]. © 2003-2016 [cit. 2016-06-10]. Dostupné z: <http://www.cesky-jazyk.cz/zivotopisy/karolina-svetla.html>

Čerpáno z vlastní již obhájené bakalářské práce z neabsolvovaného studia.

Summary

This thesis is divided into three chapters. In the first chapter I strived for an insight into the political and cultural life in relation to the Czech lands of the 19th century. The second chapter deals with some of the major women's organizations nebo some of the most influential women's organizations. In the third chapter I cover the life of one of the representatives of the Czech emancipation movement of the 19th century, Karolína Světlá.